

บูรณาการหลักธรรมในการทำงานของบุคลากรตามหลักราชวสดีธรรม
An Integration of Buddhist Teachings for Effective Working of
Personel Based on Rajavasatidhamma

ชลิดา ประจำถิ่น¹, พระมหาโกมล กมโล²

Chalida Prajumthin¹, Phramaha Komon Kamalo²

Email : chalida14.2524@gmail.com, Email : komon.kam@mcu.ac.th

Received: June 23, 2025 Revised: July 20, 2025 Accepted: July 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาหลักราชวสดีธรรมที่นำมาบูรณาการกับการทำงานของบุคลากรอันเป็นแนวทางในการปฏิบัติภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเพื่อพัฒนาตนเองและองค์กร พระพุทธเจ้าทรงแสดง “ราชวสดีธรรม” คือหลักธรรมที่ว่าด้วยการปฏิบัติหน้าที่ต่อพระราชา จำนวน 49 ประการ เมื่อว่าโดยรวมมี 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ 1) การปฏิบัติตนต่อพระเจ้าแผ่นดินโดยตรง 2) การควบคุมตนเองของข้าราชการ 3) การทำงานโดยตรง เป็นเรื่องที่ยึดถือปฏิบัติกันเป็นธรรมเนียมข้าราชการมาแต่โบราณ เป็นหลักการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการในฐานะผู้รับใช้พระราชา ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่ใช้กับผู้ที่ปกครอง แต่ก็สามารถนำมาบูรณาการใช้กับองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ได้

สาระคำสอนราชวสดีธรรมหมวดที่ 3 นอกจากจะเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วยังมีความสำคัญในฐานะของวรรณกรรมคำสอนที่มุ่งสอนข้าราชการหรือบุคลากรขององค์กรต่าง ๆ ให้มีแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนตามภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบ เช่น พึงเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนศิลปศาสตร์จนมีความรู้ความสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้โดยไม่บกพร่อง พึงเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นต้น เมื่อกล่าวโดยสรุป หลักราชวสดีธรรมในหมวดที่ 3 เป็นการแสดงถึงคุณลักษณะที่ดีของข้าราชการ บุคลากรในองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ต้องการและเป็นที่ยอมรับของสังคม การนำสาระคำสอน “ราชวสดีธรรม” มาใช้กันอย่างต่อเนื่องทั้งในรูปวรรณกรรมคำสอน การเขียนแทรกในวรรณคดี หรือตำรา รวมถึงกรอบที่นำมาตราขึ้นเป็นกฎหมายเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าสาระคำสอน “ราชวสดีธรรม” ยังคงเป็นที่ยอมรับอยู่ในสังคมไทยเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคลากรในองค์กรต่าง ๆ ควรนำมาประพฤติปฏิบัติให้เป็นปกติชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่อันจะเป็นเหตุนำมาซึ่งความเจริญของงานไพบูลย์ทั้งตนเองและองค์กร

¹ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

² อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำสำคัญ : บูรณาการ, หลักธรรมในการทำงาน, ราชวสดีธรรม

Abstract

The Buddha taught the "Rājāvassadī Dhamma," a set of 49 principles regarding the conduct towards the king. These principles can be categorized into three major areas: 1) Direct conduct towards the monarch, 2) Self-discipline for civil servants, and 3) The direct execution of duties. These have been practiced traditionally by government officials since ancient times. These principles are meant to guide the conduct of officials in their service to the king, and while originally intended for those under royal rule, they can also be integrated and applied to organizations or various institutions.

The teachings of the Rājāvassadī Dhamma, particularly in the third category, are not only part of Buddhist literature but also serve as guidelines for civil servants or personnel in different organizations. These teachings instruct individuals on how to conduct themselves responsibly in their duties. For instance, one should be well-trained in arts and sciences, acquiring the skills and knowledge necessary to carry out duties without deficiency, and one should also be humble and modest. In summary, the Rājāvassadī Dhamma in the third category highlights the desired qualities of government officials and personnel in organizations, qualities that are valued and accepted by society. The continuous application of Rājāvassadī Dhamma, whether through didactic literature, its incorporation into classical works or textbooks, or its establishment in legal frameworks, reflects its enduring acceptance in Thai society from the past to the present. Therefore, it is essential that personnel in various organizations adopt and apply these teachings as part of their daily lives while performing their duties, as this will lead to the prosperity and growth of both the individual and the organization.

Keywords: Integration, Work-related Dhamma Principles, Rājāvassadī Dhamma

บทนำ

สังคมคือกลุ่มคนที่มาร่วมกันทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง หรือหลายกิจกรรม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน วัตถุประสงค์นั้นอาจเป็นไปเพียงชั่วคราว หรือต้องใช้เวลายาวนาน มีความยากง่าย หรือจริงจังแตกต่างกันไป จึงเกิดองค์กรขึ้นมา ภายในองค์กรย่อมมีทั้งผู้นำและผู้ตาม มีการเกาะกลุ่มเกิดองค์กรอย่างเป็นทางการขึ้นได้ เมื่อแต่ละคนได้ทำงานด้วยกัน มีการพบปะกัน และมีผลประโยชน์หรือความสนใจสอดคล้องกัน ก็คบค้าสมาคมกันไปเป็นองค์กร หน่วยงานราชการ บริษัท ห้างร้าน อุตสาหกรรม วัด โรงเรียน มูลนิธิ สมาคม สถาบัน เป็นต้น ในแต่ละองค์กรย่อมมีกฎระเบียบในการปฏิบัติงานตามภาระหน้าที่ และในการปฏิบัติภาระหน้าที่นั้นจะเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อยและเกิดความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้นั้นจะต้องมีหลักในการปฏิบัติซึ่งจัดว่าเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของบุคคลในองค์กรทั้งส่วนที่เป็นผู้ปกครองหรือผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา

คำว่า “บูรณาการ” จากข้อมูลที่นักวิชาการได้ศึกษาและกล่าวถึงเป็นที่น่าสนใจและมีความชัดเจนแล้ว ดังนี้

เบญจมาศ อยู่เป็นแก้ว ไดให้ความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการ เชื่อมโยงองค์ความรู้และประสบการณ์ทุกอย่างในสาระวิชาการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ด้านคือความรู้ทางดานพุทธิพิสัย ความรู้ทางดานทักษะพิสัย และความรู้ทางดานจิตพิสัย มารวมเข้า กับกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้อย่างสมดุลและยืดหยุ่น จนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้³

พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์ และ เพียว ยินดีสุข ไดให้ความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการทำให้สมบูรณ์ คือการทำให้หน่วยย่อย ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันมาผสมผสานเป็นหนึ่งอันเดียวกันได้อย่างกลมกลืนและสมบูรณ์ที่สุดในตัวของมันเอง⁴

อริญญา สุทธาสีโนบล ให้ความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริง หลักการ และพฤติกรรมชีวิตของคนได้อย่างสมบูรณ์ใน ทุกด้าน ทำให้ผู้เรียนนั้นเกิดการเรียนรู้ที่ตรงกับชีวิตจริงและสามารถนำการเรียนรู้ไปใช้ให้เกิด ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้⁵

³ เบญจมาศ อยู่เป็นแก้ว, การสอนแบบบูรณาการ Integrated Instruction. พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2548), หน้า 6.

⁴ พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์และเยาว์ ยินดีสุขดี, ทักษะ 5 C เพื่อการพัฒนาหน่วยการเรียนรู้และการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 1.

⁵ อริญญา สุทธาสีโนบล, แนวคิดในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ. วารสารวิชาการ, ปีที่ 5 (2552), หน้า 21.

สิริพัชร เจษฎาวิโรจน์ ได้ให้ความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการ จัดการเรียนรู้ที่หลอมรวมทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นเนื้อเดียวกัน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้อย่างเป็น ธรรมชาติและมีความหมายต่อชีวิตประจำวันของผู้เรียน⁶

วิเศษ ชินวงศ์ ได้ให้ความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการจัดการ เรียนรู้โดยการ เชื่อมโยงและผสมผสานกระบวนการสอนเพื่อให้สอดคล้องกับความสามารถของ ผู้เรียนที่สามารถนำ ความรู้และประสบการณ์ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้พร้อมกับการสร้างคุณธรรม ให้กับผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม⁷

สรุปความหมายของการบูรณาการ หมายถึงการเชื่อมโยงองค์ความรู้ในศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ ตั้งแต่ 2 ศาสตร์ขึ้นไปที่มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันมาจัดทำเป็นเนื้อเรื่องเดียวกันจนเกิด การเรียนรู้ที่กว้างขวางและครอบคลุมความรู้ทั้งสามด้านคือพุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัย และสามารถนำความรู้นั้นไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในบทความนี้ ผู้เขียนมีความ ประสงค์ที่จะนำหลักกรรมการทำงานโดยตรงจากหลักราชวสดีธรรมมาบูรณาการกับการปฏิบัติงานใน ปัจจุบันของบุคลากรในหน่วยงาน

ส่วนการปฏิบัติหน้าที่คือการทำงานนั้น มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายแนวคิด ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึง การปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอาชีพการงานประเภทใด สรุปได้ว่า หน้าที่หรืออาชีพเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งในการที่จะเข้าถึงธรรม การที่จะรู้จักโลกหรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงดีว่าอะไรเป็นอะไร จำต้องทำหน้าที่โดยตรงของตนโดยไม่มีมลทินต่างพร้อย ย่อมเป็น การเพียงพอที่จะทำให้รู้จักว่าอะไรเป็นอะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็จักรู้จักชีวิตจิตใจตนเองว่า หมายความว่าอย่างไร เป็นสิ่งที่ควรยึดถือหลงไหลเพียงไร เป็นต้น ถ้าหากว่าไม่ได้ทำอะไรจริง ๆ จัง ๆ ให้ดีที่สุดให้ถูกต้องตามอุดมคติของอาชีพหรือของหน้าที่นั้น ๆ แล้ว มันยังน้อยเกินไปสำหรับที่จะรู้จักตัวเอง รู้จักโลก รู้จักกิเลส รู้จักทุกข์ และรู้จักความดับทุกข์เป็นต้น⁸

Getzels กล่าวว่า การดำเนินงานขององค์กรใดก็ตาม ถ้าจะให้งานดำเนินไปด้วยความเหมาะสมและได้ผล บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานนั้น ทุกคนต้องมีความเห็นสอดคล้องตรงกันในการ กำหนดบทบาทและหน้าที่รับผิดชอบให้ผู้ปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งดำรงตำแหน่งแต่ละตำแหน่งในองค์การ

⁶ สิริพัชร เจษฎาวิโรจน์, การพัฒนาหลักสูตรบูรณาการสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียน วัดเสมียนนารีกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (หลักสูตรและการสอน) มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์, 2549, หน้า 64.

⁷ วิเศษ ชินวงศ์, การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ. วารสารวิชาการ, 10 (ตุลาคม 2544), หน้า 28.

⁸ พุทธทาสภิกขุ, คู่มือมนุษย (ฉบับศาสนบูรณ), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2543), หน้า 253.

นั้น ๆ รับผิดชอบต่อปฏิบัติ หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือการปฏิบัติงานจะดำเนินไปด้วยดีก็ต่อเมื่อไม่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ผู้เกี่ยวข้องฝ่ายใดก็ตาม มีความคิดเห็นขัดแย้งกันในการที่จะกำหนดหรือนึกคิดหรือคาดคะเนให้ผู้ปฏิบัติ ทำอะไร อย่างไร⁹

กิตติพันธ์ รุจิรกุล กล่าวว่า การปฏิบัติหน้าที่ในองค์การหรือหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากจะมีการ แบ่งระดับการปฏิบัติหน้าที่แล้ว ยังต้องมีการแบ่งสับปันส่วนงานที่จะต้องปฏิบัติออกเป็น หน่วยงานย่อย ๆ ซึ่งมีหัวหน้าหน่วยหรือผู้นำหน่วยเป็นผู้รับผิดชอบงานตามลักษณะหน้าที่ของตนที่แตกต่างกัน ในการปฏิบัติหน้าที่ที่ต่างชนิด ต่างหน้าที่ ก็เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การหรือหน่วยงานนั้น ซึ่งจะทำให้ผู้นำ มีความสนใจ มีทักษะ มีความรู้ มีทัศนคติและมีบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนแตกต่างกันไป¹⁰

ดารณี จุนเจริญวงศา สรุปไว้ว่า การปฏิบัติหน้าที่เป็นผลที่เกิดจากความรู้สึกความคิดเห็นที่มีต่องานที่เขาปฏิบัติว่ามีมากน้อยเพียงใดและถ้าพบว่าดี ก็จะเกิดความพึงพอใจในการปฏิบัติหน้าที่ แต่ถ้าหากพบว่าไม่ดี ก็จะเกิดความไม่พึงพอใจในการปฏิบัติหน้าที่¹¹

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ กล่าวว่า การปฏิบัติหน้าที่จำเป็นต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ ศาสตร์ คือ การศึกษาหาความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ ทักษะ เทคนิควิธีปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ศิลป์ คือ การที่จะนำเอาความรู้ หลักการและทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับคน สถานการณ์และสิ่งแวดล้อมตลอดจนขอบเขตจำกัดของทรัพยากรให้เป็นไปตามบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของตำแหน่งงานต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นในหน่วยงาน¹²

ความหมายของราชวสดีธรรม

คำว่า ราชวสดี เป็นคำที่แปลทับศัพท์มาจากคัมภีร์ภาษาบาลีชั้นพระไตรปิฎก แต่ในพระไตรปิฎกนั้นมิได้ให้ความหมายเฉพาะคำไว้ คัมภีร์ชั้นรองลงมาจะให้คำนิยามความหมายคำว่า ราชวสดี ประกอบขึ้นด้วยคำ 2 คำ คือ ราช กับ วสดี จะขอนำเสนอความหมายตามลำดับคำ คือ เสนอความหมายคำว่า ราช ก่อน แล้วจึงนำเสนอความหมายคำว่า วสดี ต่อไป

⁹ J.W. Getzels, *Creativity and Intelligence: Exploration with Gifted Students*, (New York: Wiley, 1957), p.176.

¹⁰ กิตติพันธ์ รุจิรกุล, *พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์, 2529), หน้า 58.

¹¹ ดารณี จุนเจริญวงศา, *การจัดการความรู้*, (ชลบุรี: สำนักงาน ป้องกันควบคุมโรคที่ 3 จังหวัด ชลบุรี กลุ่มส่งเสริมสนับสนุนวิชาการ. ถ่ายเอกสาร, 2548), หน้า 16.

¹² นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, *หลักการบริหารการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์, 2529), หน้า 115-116.

คำว่า ราช มาจาก ราช ชาติในความยินดี, พอใจ ลง ณ ปัจจัยในนามกิตก์ ลบ ณ กับ ณ อนุพันธ์ แล้วพฤทธิ อ ที่ต้นชาติเป็น อา วิเคราะห์ว่า : จตุหิ สงคหตฤหิ อตตนิ มหาชน ราชเชตติ ราชฯ.¹³ มีความหมายว่า : พระราชา แปลตามศัพท์ : ผู้ยังมหาชนให้ยินดีในพระองค์ ด้วยสังคหัตถ์ 4

พระวินัยปิฎก มหาวรรค¹⁴ ได้แสดงความหมายของพระราชาไว้ว่า “พระราชา คือผู้ครองราชสมบัติ” ความหมายตามนี้ พระราชา หมายถึงเฉพาะผู้ที่ปกครองรัฐเท่านั้น นอกจากนี้ พระราชายังหมายถึงบุคคลหลายระดับ เช่น พระราชา คือพระเจ้าแผ่นดิน เจ้าผู้ครองประเทศ ท่านผู้ปกครองมณฑล ท่านผู้ปกครองหมู่บ้านที่อยู่ในระหว่างท่านผู้ตัดสินคดี มหาอำมาตย์ หรือเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจสั่งประหารและจองจำได้¹⁵

วิสุทธิมรรค¹⁶ ได้แสดงความหมายของคำว่า ราช หรือ ราชฯ ไว้พอสรุปได้ว่าเป็นคำเรียกบุคคลที่เป็นผู้ปกครองแคว้นแคว้น ซึ่งได้มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับ ราชฯ แปลเป็นภาษาไทยว่า พระราชา เป็นการแปลทับศัพท์ ราชานันหมายถึงบุคคลที่ทำให้ผู้อื่นพอใจด้วยคุณความดีสม่ำเสมอ

ระบบการปกครองโดยมีพระราชาเป็นใหญ่ ปรากฏในอรรถกถาสุตต¹⁷ ว่าเป็นระบอบที่ได้มีมาแต่สมัยสัตว์จุติจากพรหมโลกลงมาสู่โลกมนุษย์ เกิดเป็นเพศหญิงชายแล้วมีครอบครัวกันเกิดเป็นมนุษย์แล้วแก่งแย่งสะสมอาหาร เกิดการลักขโมย ทุบตีทำร้ายกัน พวกมนุษย์ในครั้งนั้นจึงประชุมกันคัดเลือกหาบุคคลเพื่อแต่งตั้งเป็นผู้นำเพื่อปกครอง ในครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุรุษรูปงามมีศักดิ์ใหญ่ มีความรู้ความสามารถที่จะปกครองดูแลมนุษย์ทั้งหลายได้ พวกมนุษย์ในครั้งนั้นจึงได้พากันไปอ้อนวอนขอให้พระโพธิสัตว์รับเป็นผู้ปกครองพวกเขาแล้วได้แต่งตั้งพระองค์เป็นผู้ปกครอง

คำว่า “วสติ” นั้นมาจาก วส ชาติ มีความหมายว่า นิवास=อยู่ ลง ตี¹⁸ ปัจจัยในนามกิตก์ แปลตามรูปศัพท์ การอยู่ อธิบายความว่า ปาโรจิริย แปลว่า การบำรุง, การปรนนิบัติ ดังในคัมภีร์ อรรถกถาในวิสุทธิชาดกกว่า ราชวสตินติ มยา วุจจมาน ราชปาโรจิริย สุธณณ. ยถาติ เยน การณ ราชกุล ปตโต อุปสงกมนโต ราชโย สนติเก จรณโต โปโส ยส นิคจจติ ลภติ ต การณ สุธณณาทิ อตโต. แปลว่า “บทว่า ราชวสตี ได้แก่ พวกเจ้าจงตั้งใจฟัง การบำรุงพระราชาที่เราจะกล่าว บทว่า ยถา แปลว่า ด้วยเหตุใด บุคคลผู้เข้าไปสู่ราชสกุล คือยอมอยู่ในสำนักของพระราชา ย่อมประสบยศ พวกเจ้าจงตั้งใจฟังเหตุนี้ ดังที่เราจะกล่าวดังต่อไปนี้” หมายความว่า เป็นหลักธรรมของผู้รับราชการ, ผู้ปฏิบัติราชการ¹⁹

¹³ อภิธาน.สุจิ หน้า 751.

¹⁴ วิมพา. (บาลี) 2/539/38., (ไทย) 2/539/66.

¹⁵ วิมพา. (บาลี) 1/92/61., (ไทย) 1/92/81.

¹⁶ วิสุทธิ (บาลี) 2/406/ 55., (ไทย) 2/406/66.

¹⁷ ที.ปา. (บาลี) 11/131/80., (ไทย) 11/131/96., วิสุทธิ (บาลี) 2/406/54-55., (ไทย) 2/406/66.

¹⁸ อภิธาน.สุจิ หน้า 787.

¹⁹ ขุ.ชา.อ. (บาลี) 10/1472/233., (ไทย) 10/1472/309.

เมื่อว่าโดยสรุป คำว่า “ราชวสดีธรรม” จึงมีความหมายว่า หลักธรรมที่ว่าด้วยการปฏิบัติหน้าที่ต่อพระราชา เป็นเรื่องที่ยึดถือปฏิบัติกันเป็นธรรมเนียมข้าราชการมาแต่โบราณ เป็นหลักการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการในฐานะผู้รับใช้พระราชา ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่ใช้กับผู้ใต้ปกครอง แต่ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ได้

หลักราชวสดีธรรมสำหรับการทำงานโดยตรง

หลักราชวสดีธรรม (ธรรมของข้าราชการ) มีจำนวน 49 ประการ เป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือทำงานในภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบหรือได้รับมอบหมายซึ่งแบ่งเป็น 3 ด้านโดยสรุปรวม ดังนี้

1) หลักธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อพระเจ้าแผ่นดินโดยตรง สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติงานของบุคคลในองค์กรที่ปฏิบัติตนต่อผู้บังคับบัญชา ประกอบด้วยข้อว่า -ไม่ควรเดินบนทางที่เตรียมไว้สำหรับผู้บังคับบัญชา เป็นต้น

2) หลักธรรมที่เกี่ยวกับการควบคุมตนเองของข้าราชการ สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติงานของบุคคลที่จะควบคุมตนเองด้วยหลักธรรมสำคัญ ๆ ประกอบด้วยข้อว่า -ความมีสติ เป็นต้น และ

3) หลักธรรมที่เกี่ยวกับทำงานโดยตรง สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติงานของบุคคลในการทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย ประกอบด้วยข้อว่า

-ความขยัน	-ความซื่อสัตย์และภักดีต่อหน่วยงาน
-ความยินดีทำงานไม่ว่าเวลาใด	-ความยึดถือกฎระเบียบข้อบังคับ
-ความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค	-ความไม่สุรุ่ยสุร่าย
-การทำงานให้สำเร็จโดยเร็ว	-ความมีวินัยและสุภาพ
-ความอ่อนน้อมถ่อมตน	-การพูดจาดีมีสัมมาคารวะ
-ความรักงานยิ่งกว่าญาติ	-ความรู้ฐานะอันควรและไม่ควร
-การไม่ยกยอกและฉ้อฉลทรัพย์สินของหน่วยงาน	-การหมั่นตรวจตรางบประมาณอยู่เสมอ

ในบทความนี้ ผู้เขียนขอกล่าวถึงหลักธรรมที่เกี่ยวกับการทำงานโดยตรงอันเป็นหลักธรรมหมวดที่ 3 ของหลักราชวสดีธรรม เมื่อว่าโดยสรุป หลักธรรมต่าง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับการทำงานโดยตรงคือ บุคคลพึงทำงานด้วยความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด ฎีระเบียบ รอบคอบ อดทน สุภาพอ่อนน้อมและรักงาน ยินดีทำงานเสมอ แนวทางการปฏิบัติงานดังกล่าวนี้แม้พูดในบริบทหรือความคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ก็ใช้ได้กับการทำงานทุกประเภทไม่ว่างานหลวงหรืองานเอกชน ไม่วางานในระบอบการปกครองใด แม้ในการทำงานอย่างปัจจุบัน ซึ่งมีกระบวนการซับซ้อนขึ้น เช่น การวางแผน การปรับแผน การตั้งเป้าหมาย การควบคุมหรือการบริหารให้เป็นไปตามแผน การประเมินผล ก็ยังต้องอาศัยบุคคลผู้ปฏิบัติงานที่มีคุณสมบัติต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว จึงจะได้ผลดีและรวดเร็ว คุณสมบัติของบุคคล ทัศนคติต่องานและความขยันซื่อสัตย์ ถื่องานสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนตัวและญาติ รวมทั้งการ

ไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นหลักธรรมที่ใช้ได้เสมอ ส่วนความแตกต่างในการทำงานเป็นเพียงความแตกต่างด้านกระบวนการทำงานเท่านั้น ดังนั้น ปัจจุบันจึงมีการนำหลักราชวสดีธรรมมาเป็นกรอบจัดเป็นจรรยาบรรณสำหรับประพฤติปฏิบัติของบุคลากรของแต่ละหน่วยงาน

คุณธรรมสำคัญในหมวดที่เกี่ยวกับการทำงานโดยตรง

พระพุทธศาสนาได้บัญญัติหลักปฏิบัติราชการที่สามารถนำมาเป็นแนวทางการปฏิบัติงานของบุคคลไว้อย่างน่าศึกษาและนำมาปฏิบัติอย่างยิ่ง เพราะเมื่อใครผู้ใดได้นำหลักเหล่านี้มาปฏิบัติแล้ว ย่อมจักทำประโยชน์ให้แก่องค์กรที่รับผิดชอบเป็นอย่างดี และตัวเองก็จักได้รับผลตอบแทนทั้งในทางวัตถุและในทางคุณธรรมอย่างน่าพึงพอใจ ซึ่งหลักธรรมที่เป็นคุณธรรมสำคัญ คือ

1) การพูดจาดีมีสัมมาคารวะ พูดคำจริง อ่อนหวาน ละมุนละไม ไม่ส่อเสียด ไม่พูดถ้อยคำเพ้อเจ้อ และไม่พูดมากจนเกินงาม ซึ่งเป็นคำพูดที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง คำพูดที่ผู้พูดได้กลั่นกรองไว้ดีแล้วด้วยใจที่ผ่องใส มิใช่สักแต่พูด อันคำสุภาษิตนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงองค์ประกอบไว้ 5 อย่าง²⁰ คือ

(1) กาลเลน ภาสิตา-พูดถูกกาลเทศะ เหมาะแก่กาลที่ควรพูด แม้ใช้คำพูดที่ดี เป็นคำจริง เป็นคำสุภาพ เป็นคำพูดที่มีประโยชน์ และพูดด้วยจิตที่เมตตา แต่ถ้าผิดจังหวะ ไม่ถูกกาลเทศะ ผู้ฟังยังไม่พร้อมที่จะรับแล้ว จะก่อให้เกิดผลเสียได้ กลายเป็นประจวนหรือจับผิดกันไป

- พูดถูกเวลา (กาล) คือรู้ว่าเวลาไหนควรพูด เวลาไหนยังไม่ควรพูด ควรพูดนานเท่าไร ต้องคาดผลที่จะเกิดขึ้นไว้ด้วย

- พูดถูกสถานที่ (เทศะ) คือรู้ว่าในสถานที่เช่นไร เหตุการณ์แวดล้อมเช่นไรจึงสมควรที่จะพูด หากพูดออกไปแล้วจะมีผลดีหรือผลเสียอย่างไร

(2) สจจา ภาสิตา-พูดคำจริง ไม่ใช่คำพูดที่ปั้นแต่งขึ้น เป็นคำพูดที่ไม่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ไม่บิดเบือนจากความจริง ไม่เสริมความ ไม่อำความ ต้องเป็นเรื่องจริง

(3) สณหา ภาสิตา-พูดคำสุภาพ เป็นคำพูดไพเราะ ที่กลั่นออกมาจากน้ำใจที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นคำหยาบ คำด่า คำประชดประชัน คำเสียดสี คำหยาบฟังกี่ระคายหู แคคิดถึงก็ระคายใจ

(4) อตถสยหิตา ภาสิตา-พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ เกิดผลดีทั้งแก่คนพูดและคนฟัง แม้คำพูดนั้นจะจริงและเป็นคำสุภาพ แต่ถ้าพูดแล้วไม่เกิดประโยชน์อะไร กลับจะทำให้เกิดโทษ ก็ไม่ควรพูด

(5) เมตตจิตเตน ภาสิตา-พูดด้วยจิตเมตตา พูดด้วยความปรารถนาดี อยากรับฟังมีความสุข มีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในข้อนี้หมายถึงว่าแม้จะพูดจริง เป็นคำสุภาพ พูดแล้วเกิด

²⁰ อก.ปญจก. (บาลี) 22/198/229.

ประโยชน์ แต่ถ้าจิตยังคิดโกรธมีความริษยาที่ยังไม่สมควรพูด เพราะผู้ฟังอาจรับไม่ได้ ถ้วยคำที่กล่าวด้วยจิตขุ่นมัว แม้เพียงประโยคเดียวอาจก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรงอย่างไม่อาจประมาณได้²¹

2) ความเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน ความอ่อนน้อมถ่อมตน ภาษาบาลีว่า นิวาโต ความเป็นผู้มีใจลดต่ำ ความเป็นผู้มีมีความประพฤติไม่ลำพอง คนประกอบด้วยความเป็นผู้ถ่อมตน กำจัดมานะได้ กำจัดความกระด้างได้ เป็นเหมือนผ้าเช็ดเท้า เหมือนโคอุสุภะเขาขาด และเหมือนงูที่ถูกถอนเขี้ยวแล้ว ย่อมเป็นผู้ละเอียดอ่อนละมุนละไม ผ่องแผ้วด้วยสุข ดังนั้น คำว่า นิวาโต จึงหมายถึงความเป็นผู้มีมีความประพฤติไม่ลำพอง คือนำเอามานะที่เจริญออกจากตัว มีความสงบเสงี่ยมเจียมตน ไม่แบ่ง ไม่ทะนงตน ไม่มีความมานะถือตัว ไม่อวดดีถือดี ไม่ยโสโอหัง ไม่ดูถูกเหยียดหยามใคร ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่งจองหอง

สิ่งที่สามัญชนคนทั่วไปหลงผิดแล้วยึดเอาทำให้ถือตัว

(1) ชาติตระกูล เช่น คิดว่า “ตระกูลฉันนี้เป็นตระกูลใหญ่ เชื้อสาย ผู้ดีเก่า พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ก็รุ่นที่รุ่นมีชื่อเสียงโด่งดังมาตลอด คนอื่นจะมาเทียบฉันได้อย่างไร” เมื่อหลงถือว่าตนมีชาติตระกูลสูงกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

(2) ทรัพย์สมบัติ เช่น คิดว่า “ทรัพย์สินเงินทองของฉันมีมากมาย จะซื้อจะหาอะไรก็ได้ อย่งไร ไม่เห็นจะต้องไปง้อ ไปเกรงใจใคร” เมื่อหลงถือว่าตนมีทรัพย์สมบัติมากกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

(3) รูปร่างหน้าตา เช่น คิดว่า “ฉันนี้สวยน้อยหน้าใครเสียเมื่อไหร่ดูซิ ผิวก็ละเอียด จมูกก็โด่ง ตาก็กลม นางงามจักรวาลที่ว่าสวย ๆ ลองมาเทียบกันดูซักทีเถอะน่า ไม่น่าหกรกว่าใครสวยกว่ากัน” เมื่อหลงถือว่าตนมีรูปร่างหน้าตาดีกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

(4) ความรู้ความสามารถ เช่น คิดว่า “ฉันนี้ความรู้ระดับปริญญาโท ปริญญาเอก ปริญญาที่ไหนที่ว่ายาก ๆ กวาดมาหมดแล้ว ฝีมือก็แน่นกว่าใคร ใคร ๆ ก็สู้ฉันไม่ได้” เมื่อหลงถือว่าตนมีความรู้ความสามารถสูงกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

(5) ยศตำแหน่ง เช่น คิดว่า “ฉันนี้มันชั้นผู้ช่วยราชการกอง อธิบดี ปลัดกระทรวง แล้วใครจะมาแ่เท่าฉัน” เมื่อหลงถือว่าตนมียศตำแหน่งสูงกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

(6) บริวาร เช่น คิดว่า “สมัครพรรคพวก ลูกน้องฉันมีเยอะแยะใครจะกล้ามาหือ ใครจะกล้ามากำเริบ” เมื่อหลงถือว่าตนมีบริวารมากกว่าผู้อื่น ความถือตัวก็เกิดขึ้น

คนทั่วไปมักหลงผิดยึดเอาสิ่งต่าง ๆ 6 ประการนี้ เป็นข้อถือดีของตัว ไม่เคยคิดว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ว่านั้น มันจะเป็นของเราตลอดไปหรือไม่ จีรังยั้งยืนหรือเปล่า ที่ว่าหล่อ ๆ สวย ๆ พออายุสักหกสิบเจ็ดสิบจะมีใครอยากมอง เศรษฐี มหาเศรษฐี ทำการค้าผิดพลาดเข้า ล่มจมกลายเป็นยาจกภายในวันเดียวก็มีตัวอย่างมามากแล้ว และถึงจะเป็นเศรษฐีไปจนตายก็ใช้ว่าจะเงินขนทองไปปรโลกด้วยได้

²¹ ส.ส. (บาลี) 15/213/228, ข.ส. (บาลี) 25/453/418.

เมื่อไหร่ ถ้าไม่รู้จักสร้างคุณงามความดี ถึงมีเงินทองมากเท่าไรก็ไม่พ้นทุกข์ไปได้ ยิ่งรวยมากก็ยิ่งทุกข์มาก ทั้งหา ห่วง หวง ยศตำแหน่งบริวารนั้นก็มีไว้จะคงอยู่กับเราอย่างนั้นตลอดไป ทุกอย่างไม่มีอะไรแน่นอน ไม่ใช่เป็นของเราจริง ๆ เป็นเพียงสิ่งสมมุติกันขึ้นเพื่อให้คนในสังคมทำงานตามหน้าที่ของตนเท่านั้น สิ่งที่จะคงอยู่กับตัวเราอย่างแน่นอน และช่วยให้เราพ้นทุกข์ได้จริง ๆ คือความดีในตัวของเราต่างหาก

และการที่เราถือตัวเย่อหยิ่งทะนงตนนั้น มันทำให้อะไรในตัวเราดีขึ้นบ้าง จะทำให้คนอื่นนับถือว่าตัวเรายิ่งใหญ่ก็หาไม่ได้ รังแต่จะทำให้เขาเกลียดชังหมั่นหน้า เหมือนคนอยากให้คนอื่นรู้ว่าตัวอ้วนท้วนสมบูรณ์ จึงอมลมเข้าเต็มปากทำให้แก้มตู่ ใครเห็นเข้าแทนที่จะชม เขาก็มีแต่จะหัวเราะเยาะ และขึ้นอมลมอยู่อย่างนั้น ขำก็กินไม่ได้ น้ำก็กินไม่ได้ ตัวก็มีแต่จะผอมซูบซีดลงทุกที

แท้จริง ผู้ที่จะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ได้รับการยกย่องนับถือจากคนอื่นทั้งกายและใจนั้นจะต้องเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนเท่านั้น ผู้ที่ฉลาดจึงไม่ควรหลงยึดเอาสิ่งเหล่านี้มาทำให้ตนเกิดความถือตัว

คุณธรรมที่ช่วยลดความอวดคือถ้อยดี

(1) ต้องคบภักตยาณมิตร คือคบคนดี จะได้คอยแนะนำเตือนสติเราให้ประเมินค่าของตนเองถูกต้องตามความเป็นจริง คอยแนะนำปลูกสร้างนิสัยดี ๆ ให้กับเรา ไม่คบคนประจบสอพลอซึ่งจะพาเราไปในทางเสีย นอกจากนี้จะต้องแสดงความเคารพบูชาบุคคลที่ควรบูชาเสมอๆ เราจะได้ตระหนักเสมอว่า ผู้ที่มีคุณธรรมสูงกว่าเรายังมีอยู่

(2) ต้องมีโยนิโสมนสิการ คือรู้จักคิดไตร่ตรองเอง เช่น พิจารณาว่า คนเราไม่ได้อยู่แค่ฟ้า ถึงจะเก่งอย่างไรในที่สุดก็ต้องตายเหมือนกัน ตัวเราเองก็ไม่ได้วิเศษกว่าคนอื่นเลย ขณะเดียวกันสิ่งใดที่เป็นข้อถือตัวของเรา เช่น ชาติตระกูล ฐานะ รูปร่างหน้าตา ตำแหน่งหน้าที่การงาน บริวาร ให้หมั่นนำสิ่งนั้น มาพิจารณาเนือง ๆ ว่า สิ่งเหล่านั้นก็ไม่เที่ยงแท้ ไม่จีรังยั่งยืน ไม่ได้อยู่กับเราตลอดไป เช่นเดียวกัน

(3) ต้องมีความสามัคคี คือ การมีความสามัคคีในหมู่คณะ อนุโมทนาในหลักการ ตักเตือน รับฟังและเคารพความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล

ลักษณะของผู้มีความถ่อมตนนั้น จะเป็นผู้ที่รู้คุณค่าของตนตามความเป็นจริง เจียมเนื้อเจียมตัว ทำให้มีลักษณะอาการแสดงออกที่ดีเด่นกว่าคนทั้งหลาย 3 ประการ ดังนี้

(1) มีกิริยาอ่อนน้อม คือไม่ลดตัวลงจนเกินควร และไม่ถือตัวจนเกินงาม มีกิริยาอันเป็นที่รัก อ่อนโยนละมุนละไมต่อคนทั่วไป ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยและผู้เสมอกัน รู้ที่ต่ำที่สูง ไม่ตีตนเสมอท่าน มีคุณสมบัติผู้ดี สำหรับแสดงแก่คนทั้งหลายโดยเสมอหน้ากัน ไม่เลืกว่าเขาจะมีฐานะสูงกว่าหรือต่ำกว่าตน สงบเสงี่ยม แต่ก็มีคามองอาจ ผึ่งผายในตัว

(2) มีวาจาอ่อนหวาน คือมีคำพูดที่ไพเราะน่าฟัง ออกมาจากใจที่ใสสะอาดนุ่มนวล ไม่แข็งกระด้าง ไม่พูดโอ้อวดยกตัว และไม่พูดกล่าวโทษลบหลู่ทั้บุคคลอื่น เมื่อตนทำพลาดพลั้งสิ่งใดต่อ

ใคร ย่อมออกวาจาขอโทษเสมอ เมื่อผู้ใดแสดงคุณต่อตนอย่างไรก็ออกวาจาขอบคุณเขาเสมอ ไม่พูดเยาะเย้ยถากถางผู้ทำผิดพลาด ไม่ใช้วาจาข่มขู่ผู้อื่น เห็นใครทำดีก็ชมเชยสรรเสริญจากใจจริง

(3) มีใจอ่อนโยน คือมีใจอบน้อม ละมุนละม่อม ถ่อมตัว มีใจอ่อนละไมแต่มีใจอ่อนแอ มีใจเข้มแข็งแต่มีใจแข็งกระด้าง ไม่นิยมอวดกำลังความสามารถ แต่พยายามฝึกตนเองให้มีความสามารถถือคติว่า “จงมีแรงเหมือนยักษ แต่อย่าใช้แรงอย่างยักษ” ไม่ถือความคิดของตัวเป็นใหญ่ มีใจเปิดกว้าง ยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น รู้จักลดหย่อนผ่อนผันแก่กัน ถือคติว่า “ไม่ลำเดียวยังต่างปล้อง ฟันยังต่างใจ สิบคนสิบความรู้ สิบคนสิบความคิด แม้สิบคนก็สิบความเห็น” เมื่อใครเขาไม่เห็นพ้องกับตนก็ไม่ด่วนโกรธ แล้วค่อย ๆ ปรับความคิดเห็นเข้าหากัน โดยยึดเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแกนกลาง

3) ความสันโดษ (ไม่สຸຣຸຍສຸຣາຍ) ภาษาบาลีว่า สนโตส แปลว่า ยินดี ชอบใจ พอใจ อิ่มใจ สุขใจกับของของตน กับของที่มีอยู่ และโดยมีใจสม่ำเสมอ ความหมายโดยย่อคือให้รู้จักพอ รู้จักประมาณ เป็นการยินดีพอใจกับสิ่งที่เรามีอยู่และแสวงหาได้อย่างสุดความสามารถ เมื่อเราแสวงหาอย่างเต็มกำลังแล้วได้รับเพียงใดก็ใช้จ่ายเพียงนั้น ไม่แสวงหาจนเกินขอบเขตหรือใช้จ่ายจนเกินกำลังทรัพย์เพราะการแสวงหาหรือใช้จ่ายเกินกำลังนั้นไม่ใช่ความสันโดษ

ลักษณะของความสันโดษ จะต้องประกอบด้วยลักษณะ 3 อย่าง ดังต่อไปนี้ คือ

- (1) สแกน สนโตโส ยินดีกับของของตน
- (2) สนเตน สนโตโส ยินดีกับสิ่งที่ได้มา
- (3) สเมน สนโตโส ยินดีโดยมีใจสม่ำเสมอ

ยินดีกับของของตน หมายถึงยินดีกับสิ่งที่ตนมีอยู่แล้ว พอใจกับของของตนไม่ว่าจะเป็น บิณฑบาตของเรา บุตรภรรยาของเรา งานของเรา ประเทศชาติของเรา ถึงจะมีข้อบกพร่องอย่างไรก็ค่อย ๆ แก้ไขกันไปให้ดีขึ้น ไม่คิดไขว่คว้าแย่งชิงเอาของคนอื่นเขามาเป็นของตน

ช่างซ่อมรองเท้าริมถนนมีความพอใจในงานของตน ตั้งใจทำงานด้วยความขยันขันแข็ง รอบคอบละเอียดลออเป็นที่ติดใจของลูกค้า สามารถเก็บหอมรอมริบที่ละเล็กละน้อยจนตั้งตัวได้ กิจการขยายใหญ่โตก็มีตัวอย่างให้เห็น

บุคคลเมื่อพอใจในสิ่งใด เขาย่อมก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้งในสิ่งนั้น ความพอใจจะเป็นพลังหนุนให้เกิดความพยายาม ส่วนความไม่พอใจจะทำให้คนเหนื่อยหน่าย ระอิดระอา

ความยินดีในของของตนนี้ จะเป็นเครื่องกำจัดความเกียจคร้านเบื่อหน่าย และโลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน

ยินดีกับสิ่งที่ได้มา หมายถึงยินดีกับของส่วนที่ตนได้มา คือเมื่อแสวงหาประโยชน์อันใดทุ่มเทสติปัญญาความสามารถทำไปเต็มที่แล้วได้เท่าไรก็พอใจเท่านั้น อาจจะได้ไม่ถึงเป้า ประณีตสวยงามไม่ถึงเป้า ก็พอใจยินดีเพียงแค่นั้น ไม่ถึงกับกระวนกระวายเป็นทุกข์ เพราะได้ไม่สมอยาก ไม่เป็นคนชนิดที่ไม่ได้ด้วยเล่ห์ก็เอาด้วยกล ไม่ได้ด้วยมนต์ก็เอาด้วยคาถา

คนที่ขาดลักษณะสันโดษข้อนี้ มักเป็นคนดูถูกโชควาสนาของตนเอง พยายามใส่ไฟตนเอง ให้เดือดร้อนจนได้ แทนที่จะชอบส่วนที่ได้กลับนึกเกลียดชังรำคาญใจ แล้วเอาความชอบใจไปฝากไว้ กับส่วนที่ตัวไม่ได้

คนทอดแหหาปลาที่ขาดลักษณะสันโดษข้อนี้ มักจะคิดเสมอว่าปลาตัวที่หลุดมือลงน้ำตัว โตกว่าตัวที่จับได้ เกลียดปลาตัวที่จับได้ แต่พอใจปลาตัวที่หลุดมือ ผลที่สุดก็ต้องกินปลาตัวที่เกลียด แล้วเฝ้าทุกขใจเสียดายปลาตัวที่หลุดมือ คนประเภทนี้ไม่มีหวังได้กินปลาอร่อย ๆ จนตาย เพราะคิด เสมอว่า ตัวที่อร่อยที่สุด คือตัวที่จับไม่ได้

ยินดีโดยมีใจสมำเสมอ หมายถึงไม่รู้สึกรังเกียจจนเกินไปเมื่อได้พบสิ่งที่ถูกใจ และไม่เสียใจ จนเกินไป เมื่อต้องประสบกับสิ่งที่ไม่ถูกใจ

ประเภทของสันโดษมี 3 อย่าง คือ

(1) ยถาลาสนันโดษ ยินดีตามที่ได้ (2) ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง

(3) ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามควรแก่ฐานะ

ยินดีตามที่ได้ คือได้สิ่งใดมา ก็พอใจอย่างนั้น ไม่เสียใจถ้าได้ไม่เท่าที่ต้องการ แต่ชวนขยาย สร้างเหตุให้ดีที่สุดและให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่น เป็นข้าราชการขยันทำงานตั้งใจว่าน่าจะจะได้เลื่อนขั้นสัก 2 ขั้น แต่ถ้าเกิดได้เลื่อนแค่ขั้นเดียวก็ไม่เสียใจ พอใจว่าได้เลื่อนขั้นมา 1 ขั้น ก็ทำงานสร้างประโยชน์ได้ มากกว่าเดิมแล้ว จากนั้นก็ตั้งใจทำงานในหน้าที่ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

ยินดีตามกำลัง คือคนเรามีความสามารถไม่เท่ากัน ทั้งกำลังกาย กำลังความคิด กำลังใจ กำลังความดี ก็ต้องรู้ว่ากำลังของตนเองมีแค่ไหนและแสวงหาหรือยอมรับเฉพาะของที่ควรแก่ สมรรถภาพของตนเองเท่านั้น ไม่เป็นคนตีราคาตัวเองผิด คิดเองง่าย ๆ ตื่น ๆ ว่าเขาเป็นอะไร ตัวก็จะ เป็นได้อย่างเขาทุกอย่าง เข้าทำนอง “เห็นเขานั่งคานหาม เอามือประสานกัน”

ยินดีตามควรแก่ฐานะ คือให้พิจารณาว่าเรามีฐานะเป็นอะไร นักบวช ชาวบ้าน ผู้ใหญ่ ผู้น้อย ครู นักเรียน นายพัน นายร้อย นายสิบ อธิบดี เสมียน ฯลฯ แล้วก็แสวงหาหรือยอมรับแต่ของ ที่ควรกับฐานะของตน ไม่เป็นคนใฝ่สูง เกินศักดิ์ เช่น เราเป็นผู้น้อยก็ไม่ควรใช้ข้าวของเครื่องใช้ที่หรูหรา ราคาแพง เกินหน้าเกินตาเพื่อนร่วมงานหรือผู้บังคับบัญชาเพราะอาจทำให้เกิดความหมั่นไส้ชิงฉา ริษยา และไม่เป็นที่ผลดีกับตัวเรา ไม่เป็นคนประเภทจมไม่ลง

สันโดษทุกประเภทจะต้องประกอบด้วยศีลธรรม คือของใดก็ตามแม้เราจะได้มา แต่ถ้าไป ยินดีกับของนั้นแล้วจะทำให้เราผิดศีลธรรม เสียชื่อเสียง เสียเกียรติยศ เสียศักดิ์ศรี ก็ไม่ควรยินดีกับ ของสิ่งนั้น เช่น ของที่ลักปล้นฉ้อโกงมา ของที่เป็นสินจ้างในทางที่ผิด ไม่เป็นคนลุ่มแก่อ่านาใจความ มักได้

พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องสันโดษนั้น ไม่ได้สอนให้คนเกียจคร้าน ท้อถอย ไม่ทำงาน หรือทำงานเรื่อย ๆ เฉื่อยเฉื่อย เป็นภัยต่อความเจริญความก้าวหน้าอย่างที่เราเข้าใจกัน ตรงกันข้าม มงคล ข้อนี้ชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า ถ้าแต่ละคนรู้จักสถานภาพของตนเอง สำนึกในฐานะ ความสามารถ และ

ความมีคุณธรรมของตนอยู่เสมอแล้ว ความมีสันโดษจะเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ จะทำให้ทุกคนพอใจกับของของตน พอใจกับของที่ตนได้มา และพอใจกับของที่สมควรแก่ตน จะไม่มีการเบียดเบียน แก่งแย่งชิงดี อิจฉาริษยา ให้อภัยเสีย ฉ้อโกงกัน ฯลฯ

การแก่งแย่งชิงดีกันจนถึงทำลายกัน ใส่ร้ายป้ายสีกัน การทุจริตและมิชอบต่าง ๆ ที่ระบาดในสังคมทุกวันนี้ก็เพราะใจของคนเหล่านั้นไม่มีสันโดษ มุ่งจะเอาแต่ได้ ไม่คำนึงถึงผิดชอบชั่วดี ความเห็นแก่ตัวของผู้มีอำนาจ การกอบโกยฉวยโอกาสของพ่อค้านักธุรกิจโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของคนส่วนมาก ความร่ำรวยเพราะโลภจัด ได้เท่าไรก็ไม่รู้จักพอ จนกลายเป็นมัวเมาในวัตถุ ทะเยอ ทะยานจนเกินกำลังความสามารถของตน ได้มาโดยสุจริตไม่ทันใจ ก็ลงมือประกอบการทุจริตต่าง ๆ เพื่อสนองความอยากอันเผาลนจิตใจอยู่ ดำเนินชีวิตไปอย่างไรเหตุผลก็เพราะขาดสันโดษนั่นเอง

การพัฒนาสังคมจำเป็นต้องมีทั้งสันโดษและความเพียร เพราะความเพียรพยายามที่ไม่มีสันโดษควบคุมย่อมเกินพอดี และนำไปสู่ทางที่ผิดได้ง่าย ล่อแหลมต่ออันตรายเหมือนรถไม่มีเบรกหรือเบรกแตก ย่อมวิ่งเลยขีดที่ต้องการไป ตกหลุมตกลบลงเหวข้างทางได้ง่าย บังคับให้หยุดไม่ได้ตามความปรารถนา

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า “สันโดษเป็นคุณธรรมอันประเสริฐ เป็นไปเพื่อความเจริญสุขทั้งแก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมประเทศชาติ หัวใจของผู้มีความสันโดษเท่านั้น จึงจะเหมาะแก่การปลูกฝังคุณธรรมอื่น ๆ และคนมีสันโดษเท่านั้นจึงจะทำความดีได้ยั่งยืนไม่จิตจาง และทำดีด้วยความสุจริตใจที่สังคมพัฒนาไปได้ช้าเพราะคนขาดสันโดษต่างหาก หาใช่เพราะคนมีสันโดษไม่”

สามัญชนคนทั่วไปไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งต่อไปนี้

(1) อำนาจวาสนา เช่น เป็นผู้อำนวยการกองก็ไม่พอ อยากเป็นอธิบดีหรือเป็นผู้แทนราษฎรก็ไม่พอ อยากเป็นรัฐมนตรี ทั้ง ๆ ที่ความสามารถไม่ถึง

(2) ทรัพย์สินสมบัติ เช่น มีบ้านหลังเล็กก็ไม่พอ อยากจะได้บ้านหลังใหญ่ มีเงินล้านก็ไม่พอ อยากจะได้เงินสิบล้าน

(3) อาหาร เช่น มีอาหารธรรมดารับประทานก็ไม่พอ ยังอยากจะไปรับประทานอาหารแพง ๆ ตามภัตตาคารหรู ๆ เกินฐานะ เกินความจำเป็น

(4) กามคุณ เช่น มีสามีหรือภรรยาแล้วก็ไม่พอ อยากจะมีใหม่อีก

ในการดำรงชีพ พระพุทธศาสนามุ่งให้ทุกคนหาปัจจัย 4 หล่อเลี้ยงร่างกาย พอเพียงเพื่อให้สังขารนี้สามารถดำรงอยู่ได้ตามอฏฏภาพ จากนั้นก็ใช้ร่างกายนี้สร้างความดีต่าง ๆ มิได้มุ่งหมายให้คนเรานั้นร่ำรวยกว่าทะเลาะทะยานจนเกินเหตุ เพื่อให้มีวัตถุต่าง ๆ พร่ำพร้อมบริบูรณ์ไว้บำรุงบำเรอตน เพราะฉะนั้น ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ มิใช่วัดด้วยการมีทรัพย์สินเต็มท้องพระคลังหรือเต็มล้นอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง แต่อยู่ที่ไม่มีคนอดอยากยากไร้ และอยู่ที่คุณภาพชีวิตของประชาชนต่างหาก

“สนตุฎฐิปรหมิ ธนั
ความสันโดษเป็นยอดทรัพย์”²²

นาฬิ ภิกขเว อญญ เอกธมฺมปิ สมฺนุสฺสํสามิ, เยน อนุปฺปนฺนา วา กุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนติ, อุปฺปนฺนา วา อกุสลา ธมฺมา ปริหายนติ, ยถิทํ ภิกขเว สนตุฎฐิตา. สนตุฎฐสฺส ภิกขเว อนุปฺปนฺนา เจว กุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนติ, อุปฺปนฺนา จ อกุสลา ธมฺมา ปริหายนติ.²³

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนความเป็นผู้สันโดษ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลสันโดษ กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมไป

4) การทำงานให้สำเร็จประกอบด้วยความขยันหมั่นเพียร เป็นลักษณะของคนทำงานได้อย่างรวดเร็วมีประสิทธิภาพและถูกต้องโดยไม่ให้คั่งค้างเหมือนดินพอกหางหมู ในอรรถกถาท่านได้กล่าวถึงลักษณะการทำงานที่ดีไม่คั่งค้าง²⁴ ไว้ 5 อย่าง คือ

(1) กาลญฺญตา-ทำงานถูกกาล คือเวลาไหนควรทำอะไรก็ทำสิ่งนั้น รู้จักสร้างโอกาสเมื่อมันมาไม่ถึง หากโอกาสมาแล้วก็ต้องรู้จักรักษาไว้ รวมทั้งถ้าโอกาสยังไม่มาและไม่ใช้เวลาที่เหมาะสม ก็ต้องรอโอกาสที่เหมาะสมกว่า

(2) ปติรูปการิตา-ทำอย่างเหมาะสม คือทำสมควรแก่กิจการนั้น ๆ ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป ทำให้เหมาะกับตัวเอง เช่น คนที่อยู่ทะเลทรายจะประกอบอาชีพเพาะปลูกก็ไม่เหมาะสม

(3) อนลสตา-ไม่เกียจคร้าน คือคนเกียจคร้านชอบผัดวันประกันพรุ่งหรือหาเหตุ ต่าง ๆ นานามาอ้าง เช่น รอกฤษ์รอยาม พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าเราจะทำความดีเมื่อไร กฤษ์ก็ดีเมื่อนั้น ไม่ต้องรอ ทำไปได้เลย ประโยชน์ย่อมเป็นฤกษ์ของประโยชน์เอง

(4) อุฏฺฐานวิริยสมฺปทา-มีความขยันหมั่นเพียร คือทำงานด้วยความใส่ใจ ถ้าทำงานด้วยความเอาใจใส่และมีความฉลาดรอบรู้ งานนั้นก็จะไม่สับสนยุ่งเหยิงต่อไป

(5) อพฺยสฺนียตา-ทำให้งานไม่เสียหาย คือ การไม่ทำงานหรือทำงานไม่ดี นับว่าเป็นการทำให้งานเสียหาย สาเหตุมาจากอบายมุข-ความเสื่อมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้มีการเป็นนักเลงสตรีเป็นต้น แม้เราทำงานเป็นอย่างดี แต่ถ้าเราเป็นนักเลงเหล่านี้ งานของเราก็อาจจะเสียหายก็ได้

ดังนั้น จึงต้องรู้จักทำงานให้ถูกกาล เหมาะสม และขยัน การงานทั้งหมดจึงไม่คั่งค้าง

นภตตํ ปฏฺิมาเนนตํ

อตฺโถ พาลํ อุปฺจจคา

อตฺโถ อตฺถสฺส นภตตํ

กึ กริสฺสนติ ตารกาฯ²⁵

²² ชุ.ธ. (บาลี) 25/204/53.

²³ อจ.เอก. (บาลี) 20/65/11.

²⁴ ชุ.ช.อ. (บาลี) 6/121.

²⁵ ชุ.ชา. (บาลี) 27/49/12.

“ประโยชน์ย่อมล่วงเลยคนโง่ ผู้มัวรอทุกข์ยามอยู่ ประโยชน์
เป็นทุกข์ของประโยชน์เอง ดวงดาวจักทำอะไรได้”

พระพุทธเจ้าตรัสหลักอิทธิบาท 4 อันเป็นวิธีทำงานให้เสร็จไว้ ได้แก่

(1) ฉันท-ความรักงาน จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเราเล็งเห็นผลของงานว่า ถ้าทำงานนี้แล้วจะ
ได้อะไร เช่น เรียนหนังสือแล้วจะได้วิชาความรู้ไปประกอบอาชีพเมื่อรู้อย่างนี้แล้ว เราก็จะเกิดความ
เต็มใจทำ

(2) วิริย-ความพากเพียร ความไม่ท้อถอย เป็นคุณธรรมทางใจ เรียกความรู้สึกนี้ว่า
ความกล้า ความกล้านั้นแม้จะมีอุปสรรคเพียงใดก็จะมีใจทำและจะมีความเพียรขึ้นมาได้
จำเป็นต้องละเว้นจากอบายมุขให้ได้เสียก่อน “ฐานะ 5 อย่างคือ นิทาสีลตา-ความชอบนอน สภาสีล
ตา-ความชอบคุย อนุชานสีลตา-ความไม่หมั่น อสสตา-ความเกียจคร้าน และโกธปณณตา-ความโก
ธง่าย พระผู้มีพระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นทางแห่งความเสื่อม เพราะคนถึงพร้อมด้วยฐานะ 5 อย่างนั้น
เป็นทุกข์สุดก็มาถึงความเจริญของทุกข์สุด เป็นบรรพชิตก็ไม่ถึงความเจริญของบรรพชิต ย่อมเสียหาย
อย่างเดียว ย่อมเสื่อมอย่างเดียวแน่แท้”²⁶

(3) จิตต-ความเอาใจใส่ หรือ ความตั้งใจทำ คนมีจิตตะเป็นคนไม่ปล่อยปละละเลยกับ
งานของตน คอยตรวจตรางานของตนเองอยู่เสมอ ทั้งที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำ

(4) วิมสา-ความเข้าใจทำ วิธีทำงานให้สำเร็จอยู่ในอิทธิบาทข้อสุดท้ายนี้ วิมสา แปลว่า
การพิจารณาพิเคราะห์ หมายความว่า ทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมองคิด ไม่ใช่สักแต่ว่าทำ คนเราแม้จะรัก
งานแค่ไหน บากบั่นปานใด หรือเอาใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณางานด้วย
แล้ว ผลที่สุดงานก็ค้างค้ำจนได้ เพราะแม้ว่าขั้นตอนการทำงานจะสำเร็จไปแล้วแต่ผลงานก็ไม่เรียบร้อย
ต้องทำกันใหม่ซ้ำไป

คนที่ทำงานด้วยปัญญานั้นจะต้อง

- ทำให้ถูกกาล ไม่ทำก่อนหรือหลังเวลาอันควร
- ทำให้ถูกลักษณะของงาน

โยธ สีตถจ อุณฺณจ

ติณฺหา ภิกฺขุโย น มณฺณติ

กรํ ปุริสกิจฺจานิ

โส สุขาน วิหยาติ ฯ²⁷

“บุคคลใดไม่คำนึงถึงหนาวร้อน อดทนให้เหมือนหญ้า กระทำกิจ

ที่ควรทำด้วยเรี่ยวแรงของลูกผู้ชาย บุคคลนั้นย่อมไม่เสื่อมจากสุข”

5) ความมีวินัย คำว่า “วินัย” ตามความหมายภาษาบาลี หมายถึงเป็นเครื่องแนะนำ
บุคคล โดยใช้เป็นเครื่องมือในการฝึกอบรมกาย วาจาของบุคคล เช่น ข้อกำหนด ข้อบังคับ กฎเกณฑ์

²⁶ ชุ.สุตต.อ. (บาลี) 1/96/173.

²⁷ ที.ปา. (บาลี) 11/153/161.

เพื่อควบคุมให้มีความเป็นระเบียบนั่นเอง วินัยทางพระพุทธศาสนามีทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์ จึงมี 2 ประเภท คือ

(1) อนุคาริยวินัย วินัยสำหรับบรรพชิต ได้แก่ วินัยของพระภิกษุ จุดมุ่งหมายสูงสุดของบรรพชิต คือความหมดกิเลส ผู้จะหมดกิเลสได้ต้องมีปัญญาย่างยิ่ง ผู้จะมีปัญญาย่างยิ่งได้จะต้องมีสมาธิอย่างยิ่ง ผู้จะมีสมาธิอย่างยิ่งได้ จะต้องตั้งอยู่บนฐานของศีลอย่างยิ่ง คืออนุคาริยวินัย 4 ประการ อันเป็นพื้นฐานของความบริสุทธิ์ ได้แก่ (1) ปาฏิโมกขสังวร คือการสำรวมอยู่ในศีล 227 ข้อ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ เว้นข้อที่พระองค์ทรงห้าม ทำตามข้อที่พระองค์ทรงให้ปฏิบัติ (2) อินทริยสังวร คือความสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เพละเลเลินไปกับอารมณ์อันน่าใคร่ อันเกิดจากการเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัส และการรับรู้อารมณ์ทางใจ อะไรที่ไม่ควรดูก็อย่าไปดู อะไรที่ไม่ควรฟังก็อย่าไปฟัง อะไรที่ไม่ควรดมก็อย่าไปดม อะไรที่ไม่ควรลิ้มชิมรสก็อย่าไปลิ้มชิม อะไรที่ไม่ควรถูกต้องสัมผัสก็อย่าไปถูกต้องสัมผัส และอะไรที่ไม่ควรคิดก็อย่าไปคิด (3) อาชีวะปาริสุทธิ คือการหาเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ได้แก่ การบิณฑบาต สำหรับการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิดที่เรียกว่า อนธนา เช่น การหาลาภสักการะด้วยการไต่ห่วย การเป็นหมอดู การเป็นพ่อสื่อแม่ชัก การประจบชาวบ้าน จัดเป็นการกระทำที่ผิดพระวินัย (4) ปัจจยปัจจเวกขณะ คือการพิจารณาก่อนที่จะบริโภคหรือใช้สอย ปัจจย 4 ว่าสิ่งนั้นเป็นเพียงเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตให้อยู่ได้ เหมือนน้ำมันหยอดเพลารถให้รถแล่นไปได้เท่านั้น เมื่อเราพิจารณาดังนี้แล้วย่อมบรรเทาความหลง ความมัวเมาในอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคได้ ทำให้กินเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน

(2) อาคาริยวินัย วินัยสำหรับคฤหัสถ์ ได้แก่ วินัยของชาวพุทธชายหญิงทั่ว ๆ ไป คือ กุศลกรรมบถ 10 ประการ²⁸ (1) ไม่ฆ่าชีวิตคน หรือสัตว์ไม่ว่าน้อยใหญ่ (2) ไม่ลักทรัพย์ ยักยอกเงิน สิ่งของมาเป็นของตัวเอง (3) ไม่ประพฤติผิดในกาม ผิดลูกผิดเมีย ช่มชู้นกระทำชำเรา (4) ไม่พูดโกหก หลอกลวงให้หลงเชื่อ หรือชวนเชื่อ (5) ไม่พูดส่อเสียด นินทาว่าร้าย ยุยงให้คนแตกแยกกัน (6) ไม่พูดจาหยาบคาย ให้เป็นที่แกล้งของคนอื่น (7) ไม่พูดจาไร้สาระ หรือที่เรียกว่าพูดเพ้อเจ้อไม่มีสาระ เหตุผลหรือประโยชน์อันใด (8) ไม่โลภอยากได้ของเขา คือไม่มีความคิดอยากเอาของคนอื่นมาเป็นของเรา (9) ไม่คิดร้าย ผูกใจเจ็บแค้น ปองร้ายคนอื่น (10) ไม่เห็นผิดเป็นชอบ เช่น เห็นว่าบิดามารดาไม่มีความสำคัญ บุญไม่มีจริง เป็นต้น โดยสรุป วินัยสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนที่สำคัญคือ ศีล 5

ศีล 5 นี้มีชื่อว่า ปกตศีล เป็นศีลธรรมชาติของคนทั่วไปที่จะต้องรักษาไม่ล่วงละเมิดแน่นอน ไม่ขึ้นอยู่กับชนชาติ หรือศาสนาใด ๆ ไม่ว่าเขาจะเข้าใจหรือไม่เข้าใจเรื่องศีล สมาทานหรือไม่สมาทานก็ตาม เกิดเป็นคนหรือสัตว์เดรัจฉานถ้าละเมิดศีลก็ย่อมได้รับโทษเหมือนกันหมด แต่ถ้าเขารักษาศีลดี ก็จะได้รับอานิสงส์ คือ มีสุขภาพดี มีอายุยืน เป็นต้น ดังนั้น ศีลจึงเป็นวินัยทางธรรมเบื้องต้นของคน

²⁸ อก.ทสก. (บาลี) 24/176/219-221.

เป็นเครื่องจำแนกคนออกจากสัตว์ปกติของคนที่สำคัญมี 5 ประการ ฉะนั้น เพื่อรักษาปกติของคนไว้ ศีลข้อที่ 5 จึงเกิดขึ้นว่าคนจะต้องไม่เสพของมีนเมาให้โทษ

สรุป

จากสาระคำสอนราชวสดีธรรมหมวดที่ 3 ที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ นอกจากจะเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีความสำคัญในฐานะของวรรณกรรมคำสอนที่มุ่งสอนบุคคลที่เป็นข้าราชการหรือบุคลากรขององค์กรต่าง ๆ สาระคำสอนในบทความนี้มุ่งนำเสนอแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนตามภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เช่น พึงเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนศิลปศาสตร์จนมีความรู้ความสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้โดยไม่บกพร่อง พึงเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นต้น ซึ่งสาระคำสอน “ราชวสดีธรรม” นี้เองที่เป็นต้นเค้าให้เกิดวรรณกรรมคำสอนที่แต่งขึ้นเพื่อสอนขุนนาง และข้าราชการสำนวนต่าง ๆ ขึ้น

เมื่อกล่าวโดยสรุป หลักราชวสดีธรรมในหมวดที่ 3 เป็นการแสดงถึงคุณลักษณะที่ดีของข้าราชการ บุคลากรในองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ต้องการและเป็นที่ยอมรับของสังคม การนำสาระคำสอน “ราชวสดีธรรม” มาใช้กันอย่างต่อเนื่องทั้งในรูปวรรณกรรมคำสอน การเขียนแทรกในวรรณคดี หรือตำรา รวมถึงกรอบที่นำมาตราขึ้นเป็นกฎหมายทั้งที่เป็นกฎหมายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และกฎหมายในระบอบประชาธิปไตย เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าสาระคำสอน “ราชวสดีธรรม” ยังคงเป็นที่ยอมรับอยู่ในสังคมไทยเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคลากรในองค์กรต่าง ๆ ควรนำมาประพฤติปฏิบัติให้เป็นปกติชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่อันจะเป็นเหตุนำมาซึ่งความเจริญของงานไปบุลย์ทั้งตนเองและองค์กร

บรรณานุกรม

- กิตติพันธ์ รุจิรกุล, **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา**, กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรีนติ้งเฮาส์, 2529.
- ดารณี จุนเจริญวงศ์, **การจัดการความรู้**, ชลบุรี: สำนักงาน ป้องกันควบคุมโรคที่ 3 จังหวัด ชลบุรี กลุ่มส่งเสริมสนับสนุนวิชาการ. ถ่ายเอกสาร, 2548.
- นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, **หลักการบริหารการศึกษา**, กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์, 2529.
- เบญจมาศ อยู่เป็นแก้ว, **การสอนแบบบูรณาการ Integrated Instruction**. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2548.
- พระโมคคัลลานมหาเถระ. **อภิธานปทีปิกา และ อภิธานปทีปิกา สุกิ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.
- พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์และเยาว์ ยินสุชาติ, **ทักษะ 5 C เพื่อการพัฒนาหน่วยการเรียนรู้และการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

- พุทธทาสภิกขุ, **คู่มือมนุษย์** (ฉบับศาสนบุรณ์), กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2543.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณวิเสส**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณอรรถกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ วิญญูญาณ, 2539.
- โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2539-2543.
- วิเศษ ชินวงศ์, **การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ**. วารสารวิชาการ, 10 ตุลาคม 2544.
- สิริพัชร เจษฎาวิโรจน์, **การพัฒนาหลักสูตรบูรณาการสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนวัดเสมียนนารีกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุสิต (หลักสูตรและการสอน) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549.
- อรัญญา สุธานีโนบล, **แนวคิดในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ**. วารสารวิชาการ, ปีที่ 5, 2552.
- J.W. Getzels, **Creativity and Intelligence: Exploration with Gifted Students**, New York: Wiley, 1957.

